

УДК 811.161.2'243–021.64]:37.091.214.18(075.8)

“І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ...”
(на матеріалі підручника Д. Мазурик
“Українська мова для іноземців. Крок за кроком”)

Зоряна Мацюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79602 Львів, Україна,
тел.: (032) 239 43 55, e-mail: sora.km@gmail.com*

Проаналізовано зміст та структуру підручника, призначеного для навчання української мови іноземців на початковому етапі вивчення мови. Досліджено послідовність вивчення граматичного матеріалу, простежено його зв'язок з різними видами мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: підручник, українська мова як іноземна, початковий рівень, комунікативно-когнітивний принцип навчання.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.69.9321>

Українська лінгводидактика збагатилася новим підручником для вивчення української мови на початковому етапі, якого довго очікували викладачі та студенти-іноземці. Укладання нових підручників з української мови як іноземної, які б узагальнювали практичний досвід викладача, поєднували наукові дослідження з методичною практикою, є однією з вимог сучасності [3: 315–318]. Автором підручника є науковець, який має великий педагогічний досвід роботи в іншомовній аудиторії – викладач кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Данута Мазурик.

Підручник Д. Мазурик “Українська мова для іноземців. Крок за кроком” побачив світ у 2017 році. Його зміст та структура цілком відповідають сучасним вимогам до навчальних видань, призначених для навчання іноземної мови. Уміщений у підручнику матеріал узгоджується з найновішими нормативними документами Міністерства освіти та науки України, зокрема Навчальною програмою з української мови для відділень/факультетів доуніверситетської підготовки іноземних громадян. Саме підготовче відділення Львівського національного університету імені Івана Франка, а також Літня школа “Українська мова та країнознавство” стали місцем, де було апробовано підручник у навчальній роботі з іноземцями.

На думку автора підручника, “повне опанування навчального матеріалу підручника дасть змогу іноземцеві досягнути рівня В 1 (Рубіжного) загального володіння українською мовою” [5: 4]. Як один із творців Державного стандарту української мови як іноземної (УМІ) Д. Мазурик досконало обізнана з вимогами як мовного, так і комунікативного характеру до кожного з рівнів володіння УМІ та їхнього змістового наповнення [4: 121–125]. Рубіжний рівень (УМІ-3) / В 1 є надзвичайно складним в

методичному плані, оскільки робота іноземного слухача і викладача зорієнтована на формування елементарних знань, умінь та навичок, які мають стати фундаментом мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенції на високому (УМІ-4) / В 2, вищому (УМІ-5) / С 1 та найвищому (УМІ-6) / С 2 рівнях. На цьому етапі надзвичайно важливо мати підручник, який допоможе знайти відповідь не лише на питання *Чого навчати?*, але і *Як навчати?*

“Підручник, – стверджують методисти Леся Антонів та З. Мацюк, – це модель навчального процесу <...> У підручнику характеристику навчального процесу подано у стислому опредмеченому вигляді” [1: 11– 18]. У рецензованому підручнику закладено модель навчання за комунікативно-когнітивним принципом в групі чи індивідуально під безпосереднім керівництвом викладача (консультанта) або в процесі дистанційного навчання без мови-посередника. Така модель віддзеркалює сучасний комунікативний підхід до навчання мови як іноземної, а підручник можна вважати комунікативним за способом організації матеріалу: чітко виражена мовна спрямованість, перенесення акценту в роботі з освоєння формальних ознак мову на мовну практику в різноманітних сферах спілкування [1: 13–14]. Автор підручника уточнює, що “в підручнику враховано принцип спрямованості навчання на подальше здобуття освіти в Україні чи реалізацію інших потреб, пов’язаних із професійною діяльністю”, а перед викладачем ставить завдання “домогтися, щоб іноземні студенти чітко усвідомили основну мету навчання – опанування української мови, яка є державною в Україні і здатна забезпечити комунікативні потреби у різних сферах” [5: 4].

Матеріал підручника структуровано за уроками (37 уроків), кожен з яких має свою назву, що узагальнено відображає зміст комунікативної теми і спрямовує увагу студента на мовленнєве вміння або вказує на певну важливу рису української мови [5: 4], наприклад: “**Урок 1.** Звук. Буква. Алфавіт”, “**Урок 2.** Хто це? Що це?”, “**Урок 4.** Я – студент. Ми – студенти”, “**Урок 5.** Який я? Який він? Які ми?”, “**Урок 7.** Що я роблю? Що ми робимо?”, “**Урок 8.** Що я читаю? Я читаю книжку!”, “**Урок 32.** Рухаємося по-різному (у різних напрямках...)”, “**Урок 36.** Ми читаємо сидячи... Прочитавши, встанемо!”.

Назва **Урок** є методичним терміном, який використано в підручнику для номінації навчального матеріалу, лінгводидактично та змістово об’єднаного, який призначений для вивчення упродовж кількох реальних уроків. Відомо, що розподіл матеріалу за Уроками передбачає їхню певну однакову структуру. Варіанти структури Уроку можуть бути різними, зокрема: 1) конспективно викладений зміст уроку; 2) дотекстові вправи; 3) основний текст; 4) притекстовий словник; 5) граматичний матеріал; 6) післятекстові вправи; 7) додаткові тексти; 8) вправи, які контролюють знання [1: 12]. У рецензованому підручнику Урок містить: 1) назву уроку; 2) комунікативну і граматичну тему; 3) лексичний матеріал до теми; 4) діалоги відповідно до комунікативної теми; 5) інформацію про граматику; 6) лексичні вправи; 7) граматичні вправи; 8) текст (тексти); 9) творчі завдання і завдання для самостійної роботи.

Структура Уроку, його змістове наповнення та види робіт значною мірою залежать від його місця в процесі навчання. Наприклад, **Урок 1** “Звук. Буква. Алфавіт” в основному передбачає слухання, повторення та запам’ятовування матеріалу, а на

наступних уроках зусилля слухачів спрямовано на читання, аналіз, запам'ятовування та виконання різних лексичних та граматичних завдань.

Кожен вид роботи пронумеровано, названо, увиразнено певним символом та кольором. Таке структурно-графічне оформлення не лише допомагає парцелювати матеріал Уроку, але й полегшує його зорове сприймання. Сторінка підручника – це своєрідна аплікація, що поєднує малюнки, кольори, схеми, таблички, фрагменти записничка та робочого зошита тощо. Якість ілюстративного матеріалу надзвичайно висока та витримана в одному стилі в межах усього підручника. Своєрідна фрагментарність у розташуванні матеріалу на сторінках підручника насправді служить наочним засобом, що увиразнює значення слів, зміст понять, суть граматичних явищ та особливості граматичних форм. Мінімальний граматичний коментар, вміщений на сторінці записничка та позначений символом **NB!**, нагадує висновок, до якого мають дійти слухачі після прочитання, аналізу матеріалу чи виконання вправ. Такий індуктивний спосіб подання граматики цілком виправданий на початковому етапі навчання, а коментарі можуть використовувати викладачі як міні-конспект. Наприклад, на початку **Уроку 25** “Дієслово – центр українського речення” запропоновано проаналізувати сім речень, в яких виділено дієслова та показано їхні зв'язки з іншими словами в реченні. Ці зв'язки наочно продемонстровано спеціальними стрілочками та запитанням. Послідовність розташування речень, призначених для аналізу, відображають складність та різноманітність синтаксичних зв'язків дієслова з іншими словами в реченні; порівняймо:

Ми **вивчаємо** українську мову.

Студенти **думають про** свою майбутню професію.

Оксана й Жан **зустрілися** в університетському клубі.

Мартин **буде** дитячим лікарем.

Вони **не мають** нового підручника.

Нам **подобається** гуляти в зимовому лісі.

Жан часто **розмовляє** з Оксаною в університеті *про навчання* [С. 174].

Коментар містить теоретичні узагальнення проведеного аналізу: “В українській мові дієслова переважно є центром висловлювання. Разом з іменником у формі називного відмінка, який називає суб'єкт дії, дієслово формує семантичний і граматичний центр речення. Від дієслова залежать форми іменників чи займенників, які називають у реченні об'єкт дії, засіб, інструмент, час, умови, спосіб дії тощо” [5: 174]. Сам автор оцінює текст, вміщений під гаслами **Увага! Довідка! NB!**, як додаткові пояснення, що слугують для того, щоб “студент зміг згодом самостійно повторювати вивчене” [5: 4]. Без сумніву, до таких пояснень слухач може звертатися самостійно після опанування української мови в обсязі, достатньому для розуміння тексту коментарів, які супроводжують увесь навчальний матеріал.

У “Передмові” до підручника Д. Мазурик акцентує на неухильному дотриманні принципу науковості, а також вимог послідовності, наступності й системності в навчанні [5: 4]. Детальний аналіз змісту підручника підтверджує реалізацію цих базових загальнодидактичних принципів.

Принцип **науковості** передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, включення в засоби навчання науково перевірених знань, які відповідають

сучасному рівню розвитку науки. Він реалізується в змісті навчального матеріалу, зафіксованому в навчальних програмах і підручниках. У рецензованому підручнику принцип науковості строго дотримано в поданні відомостей про мовні одиниці та явища, зокрема український алфавіт та апостроф, значення слів, особливості граматичних форм, значень та сполучуваності іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів, службових частин мови (прийменник, сполучник, частка), структуру простих та складних речень.

Принцип науковості тісно поєднано з принципом **доступності**, суть якого полягає у забезпеченні посиленості навчання через відбір навчального матеріалу, його групування з урахуванням рівня знань слухачів, їхніх пізнавальних та фізичних можливостей опанувати мовний матеріал за певний проміжок часу, забезпечення поступового нарощення рівня складності теоретичного і практичного матеріалу з метою засвоєння мовних знань і вироблення практичних умінь та навичок володіння українською мовою у різних видах мовленнєвої діяльності. Наприклад, ознайомлюючи іноземного слухача з українським алфавітом, автор підручника подає усю сукупність літер, однак вивчення літер та їхньої звукової реалізації починається з голосних звуків, яким на письмі відповідає одна літера *а, о, у, е, і, и*. Про звукове наповнення літер *я, ю, є, ї* слухач може дізнатися із Довідки, а також численних прикладів, які ілюструють вживання цих букв та буквосполучень, порівняймо *а-я-а → а-я-я → я-я-а → я-а-я → оя, ая, ія, ия, ея, уя*. До ряду буквосполучень можна було б долучити комбінацію літер *яя, єє, юю*. Їх нерідко містять українські слова, наприклад, *синяя, синєє, синюю*.

Аналіз лексичного матеріалу підручника свідчить про взаємозв'язок лексики з фонетикою. Першими словами, які вивчають іноземці, є *мама /тата, тут /там; і / та*, наприклад: *Мама і тато. Тато та мама. Мама там. Тато тут. і = та там ≠ тут*. Виправданим було б дотримання такої залежності між звуко-буквеним та лексичним матеріалом і послідовністю його подання в таблиці [5: 7], порівняймо: **М, м море – Т, т туман**. Цю невідповідність автор компенсує англійською транскрипцією, порівняймо: *море* [more], *туман* [tuman]. Варто зауважити, що лексичний мінімум **Уроку 1** об'єднує слова різних тематичних груп, наприклад: “11. Читайте: мир, кран, трек, метр, ріка, рука, рама, турнір, номер, метро, море, урок, марка, карта, ракета, комета, коментар, коментатор” [5: 9]. Очевидно, що іноземний слухач зможе прочитати ці слова, але не розумітиме їхнього значення. Вивчення літер українського алфавіту та апострофа в межах **Уроку 1** закінчується зауваженням про комплекс звуків [йа], [йу], [йе], позначених літерами *я, ю, є* у середині слова після голосних, м'якого знака та апострофа, наприклад, *м'ясо, Болонья*, та м'якості приголосних [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [р] перед літерами *я, ю, є*, наприклад: *окуляри, вишня* [5: 17]. Специфічні українські звуки [дз] та [дж], які не мають окремого літерного позначення, тут, однак, не зазначено. Велика кількість завдань **Уроку 1** (всього 58) завершується зведеним словничком, до якого сформульовано завдання “58. Прочитайте слова. підкресліть ті, що пам'ятаєте без словника”. У цьому словничку подано ряди слів, яких об'єднує певний спільний звук (літера), порівняймо: *погода, година, гід, ягода, гора, гном, гуртом* [5: 17]. На нашу думку, цю літеру варто було б виділити жирним шрифтом. Треба зауважити, що увага до нових лексем та лексичного наповнення уроків є постійною, а нова та відома лексика стає основою для граматичних вправ і текстів.

Особливо доцільно зосередитися на граматичному матеріалі підручника. Відповідно до принципів комунікативного навчання граматики в основному підпорядкована виконанню завдань, спрямованих на складання або закінчення діалогів (речень), формулювання запитань, заповнення пропусків словами з довідки тощо. Граматично спрямованими є завдання, пов'язані з розподілом слів за певною граматичною ознакою чи заповнення таблиць відповідними граматичними формами. Важливу роль у процесі навчання граматики відіграють ілюстрації, графічні та символічні позначки (підкреслення, виділення жирним шрифтом, смайлики тощо). Одномовний підручник вимагає від автора творчого образного мислення, вміння схематично подавати граматичний матеріал, групувати його за певними універсальними граматичними категоріями. Наприклад, **Урок 2** “Хто це? Що це?” присвячено вивченню граматичної теми “Категорія істоти/неістоти іменників”. Матеріал для аналізу потребує вміння поєднати зображення осіб та предметів із питанням *Хто це?* або *Що це?* і відповіддю *Це викладач* або *Це телефон*. З іншого боку, іноземний слухач повинен вміти вибрати запитання стосовно істоти / неістоти *Хто?* або *Що?*, наприклад: *Це чоловік. (Хто це?). Це окуляри (Що це?)* [5: 20]. Зміст понять істота / неістота запропоновано запам'ятати. Відомо, що значний обсяг граматичного матеріалу української мови, особливо на початковому етапі навчання, необхідно виділяти для запам'ятовування, тобто вивчати лексичним способом. Новий граматичний матеріал закріплено вправами [5: 21]:

1) Запишіть слова у відповідні стовпчики.

Чоловік, палець, тато, брова, мама, нога, сестра, автомобіль, брат, помідор, лампа, донька, син, водій, війна, внук, внучка, бабуся, дідусь, тітка, дядько, коліно, лікоть, племінник, тіло, журналіст, рука, живіт, спина, обличчя, вухо, волосся, долоня, жираф, фотоапарат, фотограф, лампа, лаборант, клас, ліс, літо.

Хто?

Що?

Вправа містить велику кількість лексем, що є назвами істот (особа, тварина, нереальна істота) та неістот (предмет, абстрактна лексика, природа). На жаль, лексичний матеріал вправи охоплює велику кількість нових слів, значення яких може бути невідомим іноземцеві і суттєво ускладнить виконання завдання.

Комунікативна тема **Уроку 2** “Вітання. Прощання. Знайомство” актуалізує вивчення власних та загальних назв осіб, а також паралельне ознайомлення з особовими займенниками. Автор підручника пропонує для запам'ятовування займенники **я** → **мене** і **ти** → **тебе**. Саме ці форми особових займенників вказують на особу і складають основу діалогів на тему “Знайомство”, наприклад: *Я – Ганна = Мене звати Ганна. Я – Антон. Мене звати Антон. Як тебе звати? Мене звати Ганна* [5: 19]. Вивчення особових займенників продовжено на **Уроці 3** “Хто я? Хто ми?”. Абсолютно поділяємо логіку автора підручника поєднати займенники **він, вона, воно, вони**, які вказують на третю особу чи не особу, з граматичною темою “Рід іменників” [5: 25]. Ці займенники долучено до переліку головних показників роду іменників поряд із закінченням у називному відмінку однини та значенням слова (якщо це назва істоти) [5: 26]. Можливість взаємозаміни іменників та займенників **він, вона, воно** продемонстровано у вправах 1) і 2) [5: 27]. Щоправда, присвійні займенники могли б стати об'єктом вивчення на окремому уроці. Специфіка їхнього значення,

яке, без сумніву, безпосередньо пов'язане з поняттям 'особа', та особливості граматичної форми насамперед споріднюють їх не з іменниками, а з прикметниками.

Поступово крок за кроком іноземний слухач опановує українську граматику (частини мови та їхнє значення, граматичні форми), вчиться використовувати її для складання речень, побудови діалогів, формулювання відповідей на запитання, розуміння текстів, опису ситуацій, написання листів, оповідань, привітань тощо. Про тісний зв'язок граматики, лексики та комунікації свідчать назви уроків. Наприклад, **Урок 12** "Раніше я читав. Тепер я відпочиваю!" "підказує" граматичну тему "Минулий час дієслова". Вивчення українського дієслова є надзвичайно складним методичним завданням. У коло лінгводидактичних проблем потрапляє велика кількість граматичних категорій і форм, вивчення яких потребує заглиблення в специфіку семантики дієслівних форм, особливості їхньої структури та словозміни, здатності сполучатися з іншими словами та ін. Проблема навчання часу дієслів української мови в іншомовній аудиторії привертає увагу методистів [7; 8; 9; 10]. У рецензованому підручнику послідовність вивчення часових форм дієслова та спосіб їх подання узгоджується з вимогами доступності та доцільності. Тому цілком поділяємо авторську позицію розпочати вивчення дієслова із форм минулого часу [5: 74]:

Раніше він читав.
Минулий час

Тепер він відпочиває.
Теперішній час

Керуючись методичною доцільністю, автор, очевидно, об'єднав родовою ознакою займенники **я, ти, він** (чоловічий рід) та **я, ти, вона** (жіночий рід) [5: 74–75]. Відомо, що займенники **я, ти** значення роду не виражають, а лише співвідносять дію з виконавцем – першою або другою особою. Звичайно, особа мовця чи співрозмовника асоціюється зі статтю людини та відповідно граматичним значенням чоловічого або жіночого роду. Сам процес творення граматичної форми минулого часу дієслів значно простіший від творення форм теперішнього чи простої форми майбутнього часу. Порівнюючи обидві часові форми автор вдається до схематичного зображення процесу формотворення [5: 73]:

працювати	→	працюва-	+ в = працював
танцювати	→	танцюва-	+ л(а) = танцювала
купувати	→	купува-	+ л(а) = купувала
дякувати	→	дякува	+ л(и) = дякували

Особливості творення особових форм теперішнього (простої форми майбутнього) часу є об'єктом вивчення практично на всіх наступних уроках (**Урок 10, Урок 12, Урок 15, Урок 16, Урок 17, Урок 18, Урок 20, Урок 21, Урок 26**). Використано різні способи подання навчального матеріалу (таблиця особової парадигми дієслова *хотіти*, список дієслів для аналізу та запам'ятовування тощо), наприклад:

АНАЛІЗУЙТЕ:

хотіти	хоті-... (т → ч)	хоч- +	Я	-у
писати	писа-... (с → ш)	пиш- +	Ти	-еш
могти	мог-... (г → ж)	мож- +	Він, вона	-е
брати	бра-... (бр → бер)	бер- +	Ми	-емо
нести		нес- +	Ви	-ете
іти		ід- +	Вони	-уть

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ:

Запрошувати, -ую, уеш

Запросити, -ошу, -ошиш

Замовляти, -ю, -єш

Замовити, -влю, -виш [5: 77];

Робити → робити → роб- + ю = роблю (б → бл)

Сидіти → сидіти → сид- + у = сиджу (д → дж)

Вчити → вчити → вч- + у = вчу

Вчитися → вчитися → вч- ... -ся = вчуся [5: 90–91].

Особову парадигму атематичних дієслів *бути, їсти, дати, розповісти* у формах минулого, теперішнього і майбутнього часу подано у вигляді таблиці. До таблиці додано коротке пояснення, у якому міститься вказівка на те, що ці дієслова “мають особливу систему змінювання” [5: 183].

Як концентроване джерело дієслів слугує в підручнику таблиця “Дієслова за послідовністю вивчення” [5: 175–178] та Додаток “Українські дієслова за абеткою” [5: 283–288], які містять співвідносні форми недоконаного / доконаного виду дієслова та питання, що допомагають у виборі відмінків іменників.

Можна окремо простежити навчання видових форм дієслова, творення та вживання дієприслівників та дієприкметників, а також інфінітива в ролі означення до слова *талант* [5: 274]:

Жан добре танцює. (**Який талант він має?**) Він має талант **танцювати**.

Зора знає багато мов. (**Який талант вона має?**) Вона має талант **вивчати** мови.

Вид українського дієслова в підручнику вивчають упродовж тривалого часу. Відомо, що на початковому етапі навчання перед викладачем стоїть завдання виробити навички семантичного розмежування видових форм та правильного їх вживання в мовленні, а на просунутому етапі основну увагу зосереджують на взаємозв'язку значень видових і часових форм та особливостях їх співвіднесення для вираження одночасності/послідовності виконання дій, повторюваності, раптовості, можливості/неможливості виконання дії тощо [6: 172]. Саме на правильному вживанні видових форм дієслів автор зосереджує увагу іноземців, пропонуючи виконати вправи з підручника [5: 187–188]:

8. Перевірте, чи правильно ви вживаєте дієслова *зустрічати(ся) – зустріти(ся), вчитися, вивчити*;

10. Перевірте, чи правильно ви використовуєте форми доконаного і недоконаного виду *готувати – підготуватися, радіти – зрадіти, залишатися – залишитися, погоджуватися – погодитися*.

Опрацювання значення видових форм готує слухачів до складання самостійних зв'язних висловлювань та реалізації різних комунікативних завдань.

Надзвичайно важливо, що автор, не порушуючи принципу науковості, знаходить вирішення складних методичних проблем через ланцюжок послідовних дій, які спонукають слухача аналізувати і самостійно робити потрібні і правильні висновки. Такий дедуктивний спосіб обрано в підручнику для вивчення дієприслівників [5: 267]:

Антон читає книжку

процес 1

Антон лежить і читає книжку(процес 1 і процес 2 –
однаково важливі)**Антон лежить**

процес 2

Антон читає лежачи(процес 1 більш важливий,
а процес 2 називає супутню дію).

Щоправда, задля уникнення функціональної транспозиції дієприслівника в прислівник можна було б подати не одиничний дієприслівник, а дієприслівниковий зворот: *Антон читає книжку, лежачи на траві* замість *Антон читає лежачи*; або *Марія розмовляє по телефону, сидючи в кріслі* замість *Марія розмовляє по телефону сидючи*; *Студент їв бутерброд, ідучи дорогою* замість *Студент їв бутерброд, ідучи*; *Артист буде співати, майстерно танцюючи* замість *Артист буде співати, танцюючи* [5: 267]. Саме дієприслівниковий зворот містять подальші речення, призначені для читання: “*Читючи новий текст, я часто заглядаю у словник. Працюючи на заводі багато років, Іван став досвідченим фахівцем. Викладач пояснював задачу, стоячи біля дошки*” [5: 268].

Виправданим є виділення форманта **-чи** як засобу творення дієприслівників недоконаного виду [5: 267]:

Іти → вони **ідуть** → **іду-** + **чи** = **ідучи****Сидіти** → вони **сидять** → **сидя-** + **чи** = **сидячи****Танцювати** → вони **танцюють** → **танцюю-** + **чи** = **танцюючи****Співати** → вони **співають** → **співаю-** + **чи** = **співаючи**.

Вважаємо, що саме цей формант, а не **-учи** / **-ючи**, **-ачи** / **-ячи** варто називати також у поясненні [5: 267].

Відомо, що базою для творення дієприслівників доконаного виду є основа інфінітива дієслів доконаного виду, а формантами служать суфікси **-ши** / **-вши**. Їхній вибір визначає кінцевий приголосний / голосний звук основи, порівняймо: *перемогти* → *переміг-* + *ши* → *перемігши*, але *вивчити* → *вивчи-* + *вши* → *вивчивши*. Ці суфікси названо в поясненні, однак у прикладах функціонує суфікс **-ши**, а твірною базою обрано дієслова минулого часу [5: 269]:

Піти → він **пішов** → **пішов-** + **ши** = **пішовши****Принести** → він **приніс** → **приніс-** + **ши** → **принісши**.

На нашу думку, не зовсім зрозумілою для іноземця може бути вправа 9, яка містить завдання “Утворіть дієприслівники доконаного виду теперішнього часу від поданих дієслів” [5: 269]. Однак “дієприслівники теперішнього часу утворюються тільки від основ недоконаного виду” [12: 420], а форми теперішнього і минулого часу дієприслівників розрізняють “за співвідносністю з часовими формами особових дієслів” [12: 419].

Звичайно, для іноземців важливо знати особливості функціонування дієприслівників та правила їх використання в реченні. Вже на початку **Уроку 36** іноземний слухач отримує інформацію про дієприслівник як дієслівну форму, що називає супутню дію – одночасну з головною (дієприслівники недоконаного виду) або таку, що відбулася чи відбудеться перед головною дією (дієприслівники доконаного виду). Необхідними на початковому етапі є вміщені в підручнику відомості про зв’язок дієприслівника з дієсловом-присудком та виконавцем головної і супровідної дії [5: 270]:

13. Прочитайте речення, знайдіть помилки у вживанні дієприслівників. Перепишіть без помилок.

1. Заснувши, книжка випала з його рук.
2. Перевіряючи домашнє завдання, на зошиті залишився червоний олівець.
3. Читаючи книжку, несподівано пролунав телефонний дзвінок.
4. П'ючи каву, розбилася чашка.
5. Принісши цю книжку, йому дозволили взяти іншу.
6. Пропустивши багато занять, нам не вдалося добре написати тест.
7. Захопившись цікавою книгою, йому здалося, що час минув дуже швидко.

У поданій вправі найважчим для іноземця може виявитися зв'язок дієприслівника з безособовими дієсловами (*не*) *вдалося* і *здалося*. Правильно виконати цю вправу слухачеві мусить допомогти викладач.

Практичне оволодіння українською мовою як іноземною передбачає навчання граматичного матеріалу в тісному взаємозв'язку дієслова з іменником. Побудова найпростіших комунікативно достатніх синтаксичних конструкцій вимагає досвіду поєднання особово-родових форм дієслова та відмінкових форм іменника. Відомо, що поступовість вивчення відмінків іменників флективних мов є однією з дискусійних методичних проблем [2; 11]. Методист Н. Зайченко вважає, що програмою навчання відмінків на початковому етапі варто передбачити: 1) послідовність уведення відмінків та їхніх значень; 2) можливість вводити багатозначні відмінки у зв'язку з відповідними темами та ситуаціями; 3) багатозначність українських прийменників, що вживаються з різними відмінками того самого іменника; 4) співвідношення просторового значення прийменників у (*в*), *до*, *на* – з (*із*, *зі*), *до*, *до* – *від*, з одного боку, й розмежування динаміки й статичності, з іншого: *Я кладу книжку в стіл* (суб'єкт дії – особа). *Книжка лежить у столі* (суб'єкт дії – іменник-неістота); 5) з урахуванням категорії істот/неістот треба розмежування конструкції *був у декана* – *був у деканаті*, а при розмежуванні конструкцій на зразок *дівчався від декана* – *дівчався у декана* треба брати до уваги пасивність/активність суб'єкта, що отримує інформацію; 6) розподіл груп іменників, що сполучаються з прийменниками у (*в*), *до* і з прийменником *на* для позначення місця [2: 17–18].

Великий практичний досвід та глибока методична компетенція автора рецензованого підручника забезпечили успішне розв'язання цих проблем.

Кличний відмінок іменників, який в українській мові використовують для звертання, вивчають у межах комунікативної теми "Вітання. Прощання. Знайомство".

Вивчення непрямих відмінків іменників, зокрема знахідного, поєднано з особовими формами дієслів. Відомо, що в українській мові знахідний відмінок має омонімічні форми з називним та родовим. Таке сплутування форм попереджує таблиця "Знахідний відмінок іменників однини", в якій вміщено приклади іменників усіх родів у формі називного та знахідного відмінків і вказано на зміну закінчення для назв істот та окремі випадки чергування голосного [e] з нулем звука (? → а: *студент* – *студента*, *товариш* – *товариша*; о → а: *батько* – *батька*; а → у: *Микола* – *Миколу*, *студентка* → *студентку*, *Оля* → *Олю*; ень → ня: *учень* – *учня*; ець → ця: *хлопець* – *хлопця*; й → я: *водій* – *водія*; ар → аря: *лікар* – *лікаря*). Усвідомлюючи залежність форм знахідного відмінка іменників та їхнє функціональне навантаження

від семантики дієслова, автор ретельно добирає дієслова та групує їх відповідно до специфіки поєднання з прийменниково-відмінковою формою іменника, порівняймо: *читати, вивчати, мати, купувати і відповідати, думати, мріяти* [5: 52]. Попри те, що перехідність/неперехідність як лексико-граматичну ознаку дієслів на попередніх уроках не вивчали, викладач, на нашу думку, змушений буде вказати на цю особливість дії стосовно об'єкта і привернути увагу до прийменників (*на, про*).

Урок 9 “Мені подобається ця книжка! Мені подобається читати!” присвячений вивченню синтаксичних конструкцій з дієсловом *подобатися*, які включають форму давального відмінка іменників або займенників. Отже, давальний відмінок у системі відмінкових форм іноземці вивчають після знахідного попри його функціонально-семантичну обмеженість у мовленні. Детальну інформацію про значення та творення форм давального відмінка іменників та прикметників подано пізніше в **Уроці 23** “Ми любимо подарунки” і **Уроці 24** “Вітаємо... Бажаємо...”. Комунікативні теми цих уроків “У магазині” та “Улюблене свято” змушують іноземців концентрувати увагу на назвах предметів, які можна придбати в магазині “Подарунки” і подарувати дружині, чоловікові, синові, дочці, внукові, внучці [5: 162], самостійно дібрати слова, які необхідні для тексту привітання, адресованого другові (подрузі), батькам з нагоди Дня народження, Нового року чи Різдва [5: 170–171].

Значення, вживання та особливості творення місцевого відмінка вивчають на **Уроці 13** “Книжка на столі. Стіл у кімнаті”. Цікаво, що ознайомлення з цією відмінковою формою автор починає не у зв'язку з дієсловом, а як відповідь на питання *Де?* [5: 79]. Значення локалізації предмета в просторі проілюстровано малюнками, які допомагають засвоїти правильне вживання прийменників *на* та *у/в*, наприклад: *Тарілка на столі. Чашка на тарілці. Кава у чашці* [5: 79]. Деякі прийменниково-відмінкові форми виокремлено для запам'ятовування, наприклад, *у році, на уроці* [5: 79]. Морфологічні зміни наочно демонструють таблиці “Місцевий відмінок іменників чоловічого роду”, “Місцевий відмінок іменників жіночого роду”, “Місцевий відмінок іменників середнього роду (неістота)”. Різноманітні вправи, завдання та робота з текстом на наступних уроках сприяють виробленню навичок творення, виокремлення та використання форм місцевого відмінка іменників. Паралельно іноземці вивчають місцевий відмінок прикметників і присвійних займенників, а також порядкових числівників [5: 94–95].

На **Уроці 17** “Пишу ручкою, розмовляю з другом, хочу бути письменником...” іноземний слухач знайомиться зі семантикою та функціональними особливостями орудного відмінка. Його роль у розбудові фрази яскраво демонструють завдання на зразок:

ЧИТАЙТЕ:

Вона пише.

Вона пише вправу.

Вона пише вправу у зошиті.

Вона пише вправу у зошиті ручкою [5: 101].

Систему закінчень місцевого відмінка розподілено відповідно до родової належності іменників різних типів словозміни та виразнено численними прикладами

[5: 102–103]. Одночасно з формою орудного відмінка іменників на цьому уроці вивчають орудний відмінок прикметників та особових займенників. Поєднання займенників та іменників не випадкове, оскільки воно актуалізує проблему визначення суб'єкта дії та вибору форми дієслова-присудка в реченні з конструкціями “я, ти, він (вона, воно) + О. в. іменника” та “іменник + О. в. іменника”[5: 109]:

Я (з ким?) + що роблю?

Ми(з ким?) + що робимо?

АЛЕ:

Хто (з ким?) + що робить?

Хто (з ким?) + що роблять?

S¹ O¹ P¹

S² P²

Декан зі студентом розмовляє

Декан зі студентом розмовляють.

Вправа 19 слугує для закріплення цього матеріалу. Вона містить готові конструкції, у яких слухач повинен відшукати підмети (суб'єкти) відповідно до форми дієслова-присудка: *Пасажир з водієм розмовляють про осінню погоду. Режисер з акторами читає нову п'єсу про родинні стосунки. Викладач зі студентами слухають класичну музику в Оперному театрі. Лікар з пацієнтом чекають на результати тесту. Перукар із клієнтом обговорюють нову зачіску. Жан з Оксаною розмовляє по мобільному телефону* [5: 109].

Вивчення відмінкової системи іменників завершується родовим відмінком, який поєднують із знахідним з метою зіставлення понять “ствердження” і “заперечення”[5: 123]:

СТВЕРДЖЕННЯ (так!)

ЗАПЕРЕЧЕННЯ (ні!)

(знахідний)

(родовий)

Маю (що?) книжку, олівець.

Не маю (чого?) книжки і олівця.

Система вміщених у підручнику вправ призначена для засвоєння значення форм родового відмінка іменників, яке вони реалізують у поєднанні з дієсловами та іменниками.

Граматичний матеріал підручника охоплює також прислівник, службові частини мови (прийменник, сполучник), а також складне речення, частини якого з'єднані сполучниками та сполучними словами. Звичайно, будівельним матеріалом для складного речення є просте речення, моделі якого з'являються в структурі **Уроку 25** “Дієслово – центр українського речення”. Складне речення представлено різними типами складнопідрядних речень з підрядними означальними та обставинними (причини, мети, умови, часу, місця). Кожен тип речення розглянуто окремо, за винятком підрядних речень причини та наслідку, які вивчають одночасно на **Уроці 33** “Говоримо про причину і про результат... (чому? – бо тому!)”. За логікою автора, дві частини складнопідрядного речення, які інформують про причину та результат, допускають взаємне розташування: 1) якщо у першій частині речення є інформація про результат дії, то друга частина починається сполучником **тому що**; 2) якщо у першій частині речення є інформація про причину дії, то друга частина починається сполучником **тому**[5: 251]:

відношення причини

відношення результату

Олег не писав контрольної роботи,
тому що його не було на занятті

Олега не було на занятті, **тому** він
не писав контрольної роботи.

Детальний аналіз мовного матеріалу підручника показав, що він відповідає програмовим вимогам початкового навчання, а сумлінне його вивчення забезпечить досягнення іноземним слухачем рівня В 1. У підручнику послідовно дотримано основного принципу комунікативно спрямованого навчання – “вживання кожної з форм, що вивчаються, у реченнях (мовленнєвих зразках), в елементарному діалогічному висловлюванні, потім у навчальних текстах” [2: 24]. Подання граматичного матеріалу в єдності системно-структурного та функціонального аспектів створює базу для формування та розвитку мовленнєвих умінь та навичок (слухання, читання, говоріння та письма).

Список використаної літератури

1. *Антонів Л.* Підручники та посібники з української мови як іноземної / Л. Антонів, З. Мацюк // Серія : Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – Вип. 1. – 18 с.
2. *Зайченко Н. Ф.* Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – Київ : ІСДО, 1995. – 200 с.
3. *Кочан І.* Лінгвометодичні основи укладання підручників з української мови як іноземної / Ірина Кочан, Зоряна Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2013. – Вип. 8. – С. 315–323.
4. *Мазурик Д.* Державний стандарт української мови як іноземної в термінах / Данута Мазурик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2016. – Вип. 12. – С. 121–125.
5. *Мазурик Д.* Українська мова для іноземців. Крок за кроком / Данута Мазурик. – Харків : Фоліо, 2017. – 288 с.
6. *Мацюк З.* Видові форми дієслів як об’єкт вивчення в курсі української мови як іноземної / Зоряна Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2013. – Вип. 8. – С. 168–177.
7. *Мацюк З.* Дієслівна категорія часу як об’єкт вивчення в іншомовній аудиторії / Зоряна Мацюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна : зб. наук. праць. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2017. – Вип. 64. – Ч. 1. – С. 491–498.
8. *Мацюк З.* Особова парадигма українського дієслова як лінгводидактична проблема / Зоряна Мацюк // TeKa Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych. – Lublin, 2008. – Т. 3. – С. 15–30.
9. *Мацюк З.* Типи словозміни українського дієслова як лінгводидактична проблема / Зоряна Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 230–241.
10. *Присяжнюк Н.* Українське дієслово. Довідник-посібник для іноземних громадян, які володіють іспанською мовою / Наталія Присяжнюк, Степан Ризванюк. – Київ, 2005. – 166 с.
11. *Рожкова Г. И.* Предложно-падежная система в русском языке в аспекте преподавания его как иностранного / Г. И. Рожкова // Рожкова Г. И. Русский язык в нерусской аудитории : Спецкурс по основам функциональной морфологии. – Москва, 1986. – С. 36–40.
12. *Сучасна українська літературна мова / заг. ред. І. К. Білодіда.* – Київ : Наукова думка, 1969. – 583 с.

References

1. *Antoniv L.* Pidruchnyky ta posibnyky z ukayins'koyi movy yak inozemnoyi / L. Antoniv, Z. Matsiuk // Seriya : Teoriya i praktyka vykladann'ya ukayins'koyi movy yak inozemnoyi – Lviv : Vydavnychyu centr LNU imeni Ivana Franka, 2005. – Vyp. 1. – 18 s.

2. *Zajchenko N F.* Navchal'ni minimumy z ukrayins'koyi ta rosiys'koyi mov dl'a inozemciv / N. F. Zajchenko, S. A. Vorobjova. – Kyiv : ISDO, 1995. – 200 s.
3. *Kochan I.* Lingvometodychni osnovy ukladann'ya pidruchnykiv z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi / Iryna Kochan, Zoriana Matsiuk // Teoriya i praktyka vykladann'ya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prac'. – Lviv, 2013. – Vyp. 8. – S. 315–323.
4. *Mazuryk D.* Derzhavnyy standart ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi v terminah / Danuta Mazuryk // Teoriya i praktyka vykladann'ya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi. – 2016. – Vyp. 12. – S. 121–125.
5. *Mazuryk D.* Ukrayins'ka mova dl'a inozemtsiv. Krok za krokom / Danuta Mazuryk. – Harkiv : Folio, 2017. – 288 s.
6. *Matsiuk Z.* Vydovi formy diyeslova yak ob'jekt vyvchenn'ya v kursy ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi / Zoriana Matsiuk // Teoriya i praktyka vykladann'ya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi : zb. nauk. prac'. – Lviv, 2013. – Vyp. 8. – S. 168–177.
7. *Matsiuk Z.* Diyeslivna kategoriya chasu yak ob'jekt vyvchenn'ya v inshomovniy audytoriyi / Zoriana Matsiuk // Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Seriya filologichna : zb. nauk. prac'. – Lviv : Vyd-vo LNU im. I. Franka, 2017. – Vyp. 64. – Ch. 1. – S. 491–498.
8. *Matsiuk Z.* Osobova paradygma ukrayins'kogo diyeslova yak lingvodydaktychna problema / Zoriana Matsiuk // Teka Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych. – Lublin, 2008. – T. 3. – S. 15–30.
9. *Matsiuk Z.* Typy slovozmyny ukrayins'kogo diyeslova yak lingvodydaktychna problema / Zoriana Matsiuk // Teoriya i praktyka vykladann'ya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi. – Lviv, 2008. – Vyp. 3. – S. 230–241.
10. *Prysyazhnyuk N.* Ukrayins'ke diyeslovo. Dovidnyk-posibnyk dl'a inozemnyh gromad'an, yaki volodiyut' ispan's'koyu movoyu / Nataliya Prysyazhnyuk, Stepan Ryzvanyuk. – Kyiv, 2005. – 166 s.
11. *Rozhkova G. I.* Predlozhno-padezhnaya sistema v ruskom jazyke v aspekte prepodavaniya yego kak inostrannogo // Rozhkova G. I. Ruskij jazyk v neruskoj auditoriyi : Spetskurs po osnovam funktsional'noy morfologiyi. – M., 1986. – S. 36–40.
12. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova / zag. red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Naukova dumka, 1969. – 583 s.

*Стаття: надійшла до редакції 16.07.2018
прийнята до друку 20.08.2018*

**“STUDY, READ AND LEARN THOROUGHLY
THE FOREIGN THINGS ...” (on the material of the textbook
“Ukrainian language for foreigners. Step by step” by D. Mazuryk)**

Zoriana Matsiuk

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Applied Linguistics,
1, Universitetska St., room 233, Lviv, Ukraine, 79000,
tel.: (032) 239 43 55, e-mail: sora.km@gmail.com*

The textbook by Dunta Mazuryk “The Ukrainian Language for Foreigners. Step by Step” (2017) is an important instrument of teaching the Ukrainian language to foreigners starting at the elementary level with the aim to reach the B1 level of the general

command of the Ukrainian language. Being a well-known methodologist, scholar, and one of the founders of the State Standard of Ukrainian as a Foreign Language, Danuta Mazuryk, has compiled a textbook whose content and structure fully correspond to modern requirements for educational editions intended for teaching a foreign language on the basis of communicative and cognitive principles. The textbook is structured in accordance with the lessons (37 lessons), each of which has its own title summarizing the content of the principal communicative and grammatical topic. The linguistic minimum is presented in the unity of the system-structural and functional aspects, which creates the basis for the formation and development of language skills (listening, reading, speaking, and writing). The selection and sequence of grammatical material are coordinated with the tasks of the communicative approach to teaching. The system of exercises and tasks contributes to the development of practical skills and the skills of applying the theory in various spheres of public life, in particular, educational and professional ones. The textbook is vividly illustrated; every type of work is numbered and highlighted with a certain colour or symbol. The visual means (drawings, diagrams, tables, fragments of a notebook and a workbook, etc.) serve to emphasize the meaning of words, the content of concepts, the essence of grammatical phenomena, the structural features, and the content of grammatical forms. The textbook under discussion fully corresponds to the program requirements of elementary level language teaching and contributes to the achievement of the B1 level of the general command of the Ukrainian language by a foreign student.

Key words: textbook, Ukrainian as a foreign language, elementary level, communicative-cognitive principle of teaching.